

РОЗДУМИ ІСТОРИКА

УДК 94(477.8):321[ЗУНР]«1918/1923»

Богдан Якимович

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історичного краєзнавства,
Львівський національний університет ім. І.Франка
(Львів, Україна), b.yakymovych@gmail.com

ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ ЗУНР: ВТОРГНЕННЯ, БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ЧИ ЗРАДА?

Оцінюючи Українську революцію 1917–1921 рр. та утворення ЗУНР другим феноменом в історії нашого народу після постання козацької держави під проводом Б.Хмельницького у XVII ст., автор звертає особливу увагу на помилки політичного та військового проводів галичан, які призвели до падіння державності в Галицько-Буковинсько-Закарпатському краї. Обґрунтовано часові відтинки, коли тричі була можливість вигнати польських загарбників із території Східної Галичини. Саме втрачений час, дезорієнтація у внутрішньопольських суперечностях, дезорганізація запілля, нереалізація Акта злуки між ЗУНР та УНР, події на Наддніпрянщині зумовили падіння Західноукраїнської Народної Республіки, котра вже у другій чверті 1919 р. опинилася сам на сам із відтвореною Польщею. Якраз тоді Антанта за нейтральної позиції США значними силами й засобами підтримала поляків, тож українці виявилися між Польщею, Румунією, російськими білими та червоними.

Ключові слова: ЗУНР, Львів, Східна Галичина, політичний провід, військове командування.

Проголошення незалежності Української Народної Республіки 22 січня 1918 р. мало великий вплив на розвиток подій на українських землях Австро-Угорщини. Якщо під час підписання Брестського мирного договору не могло йтися про приєднання західноукраїнських земель до Наддніпрянщини, то відразу ж на порядок денний стала проблема створення з українських Галичини й Буковини окремого автономного краю. Утім ця добра на той час ідея не була реалізована через спротив поляків, які обіймали ключові посади в австрійській адміністрації.

Наприкінці вересня 1918 р. з ініціативи В.Панейка та С.Барана з австрійських офіцерів-українців було сформовано Військовий комітет, який мав організувати свої осередки на місцях із метою заволодіти у слушний момент владою. До справи долучилися й січові стрільці, яких у жовтні 1918 р. передислокували з околиць Єлисаветграда (перебували там у складі австрійського окупаційного корпусу) на Буковину. Вони підтримували тісний зв'язок зі столицею краю. Ця робота проводилася в повній конспірації.

Як відомо, Українська парламентська репрезентація 18 жовтня 1918 р. скликала у Львові всіх депутатів-українців австрійського парламенту, галицького й буковинського соймів, церковних діячів, щоб вирішувати майбутнє західноукраїнських земель. Саме тоді створено повноважну Українську Національну Раду. Ґрунтуючись на принципі самовизначення, вона проголосила, що вся українська етнографічна територія конститується як держава – сюди входили Східна Галичина з Лемківщиною, Північно-Західна Буковина й українська частина Північно-Східної Угорщини, себто Закарпаття. Загалом усі ці території мали б становити понад 70 тис. кв. км.

Національним меншинам було запропоновано надіслати до УНРади своїх представників. Одним із головних питань обговорювалося ставлення до Української Держави П.Скоропадського. Вирішили поки що не проголосувати єдності – галичани знали про сповзання гетьманського уряду до об'єднання з білими, про те, що Україна стала пристановищем антиукраїнських елементів із просторів колишньої Російської імперії й що гетьман навіть оточив себе такими елементами. Знали також, що особливо аграрною політикою П.Скоропадського було незадоволене населення, на чому добре грали більшовицькі агітатори й доморощені демагоги, заражені бацилою соціалізму, та, що найгірше, фактично готується широкомасштабне антигетьманське повстання¹. Було відомо, що у зв'язку з революціями в Австрії й Німеччині, а значить відходом з України регулярних військ цих країн, утримання влади П.Скоропадським стає проблематичним. Злука з гетьманською державою загрожувала б Західній Україні опинитися під «єдиною Росією».

На наступний день, 19 жовтня 1918 р., на засідання прибули посланці з цілого краю. Головою УНРади обрали Є.Петрушевича, утворено делеґатуру на чолі з К.Левицьким, уповноважену провадити справи Галичини. Їй підпорядковувалися Центральний військовий комітет у Львові, керівництво політичних партій. УНРаду привітала закарпатська інтелігенція, висловивши жаль, що через незалежні від неї причини вона не має змоги взяти участь у роботі поважних зборів.

¹ Річ у тім, що В.Винниченко, маючи якусь патологічну відразу до П.Скоропадського, не йшов разом з очолюваним ним Українським національним союзом на будь-яке порозуміння з гетьманом та не зробив жодного зусилля, щоб відвернути його від білих кіл, що тоді згуртувалися в Києві. Це й зумовило трагічну для державного існування та соборності України гетьманську грамоту про федерацію з майбутньою небільшовицькою Росією від 14 листопада 1918 р. (докл. див.: *Верига В.* Визвольні змагання в Україні 1914–1923: У 2 т. – Т.1. – Л., 1998. – С.370–377). Незважаючи на виділену П.Скоропадським військову й фінансову допомогу Галичині, окремий загін січових стрільців (київських) під командуванням Є.Коновальця, попри згоду гетьмана, так і не відбув до ЗУНР. Цей учинок та його причини останній детально обґрунтував у своїй праці «Причинки до історії Української революції (вид. 2-ге, 1948 р., с.12–14, підрозділ «Зрада Галичини»).

Події розгорталися дуже швидко. 28 жовтня 1918 р. у Кракові поляки організували Польську ліквідаційну комісію з метою заволодіти владою й поширити її на всю Галичину. 30 жовтня до Львова прибув сотник січових стрільців Д. Вітовський. Він прийняв командування над українськими військовими підрозділами, організованими в австрійських полках львівського гарнізону. Але для справедливості треба відзначити, що план захоплення Львова був на той час повністю опрацьований і його підготував «комітет трьох» – П. Бубела, Л. Огоновський, Д. Паліїв. Дізнавшись, що 1 листопада до міста прибуває Польська ліквідаційна комісія, УНРада 31 жовтня запропонувала австрійському намісникові графові К. фон Гуйну передати їй владу², а після його відмови політично було вирішено брати владу силою. Далі був Листопадовий чин³.

У цьому тексті автор ставить собі за мету зупинитися, насамперед, не на героїзмі галицьких вояків, не на успіхах у державному будівництві, не на загальнонаціональному та історичному значенні ЗУНР... Як історик, хочу проаналізувати наші помилки, коли, маючи, у принципі, і право, і доволі сприятливі обставини, щоб утримати державність, як цього досягли в міжвоєнному двадцятилітті Литва, Латвія та Естонія, ми все втратили, опинившись під польською окупацією з великодержавним обманом надати українським землям автономію в межах відродженої Польщі. Отже головну увагу буде скеровано на те, що сталося від листопада 1918 до кінця березня 1919 рр.

Події, які відбулися у жовтні 1918 р. та були пов'язані з розвалом Австро-Угорської імперії, започаткували серйозні зміни на карті Європи. Натхненний «14-ма пунктами» президента США В. Вільсона, розуміючи, що галицьке суспільство достатньо структуроване, політичний провід галичан мав усі шанси творити національну державність на західноукраїнських землях⁴. Поляки ніяк не йняли віри, що, уміло маневруючи Віднем, починаючи від свого першого намісника краю А. Голуховського, коли місцеву владу на Східній Галичині у свої руки захопила польська меншина, українці зможуть зробити щось подібне – проголосити й розбудувати державність, причому цивілізованим, демократичним шляхом, надаючи всі громадянські права полякам та євреям.

Якщо брати 1387-й рік за час, коли західні землі Галицько-Волинської держави приєднано до Польської корони, то вже йшов 531-й рік бездержавності цього краю. Короткочасне перебування Галичини 1648 р. під стягами

² *Левицький К.* Великий зрив: До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі спогадів і документів. – Івано-Франківськ, 2018. – С.105–108.

³ Докл. див.: *Якимович Б.* Західно-Українська Народна Республіка: міти, історія, значення // *Його ж.* Україна та українці: події далекі і близькі: Вибрані праці. – Л., 2014. – С.62–69.

⁴ Див.: *Тищик Б.Й.* Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923): Історія держави і права. – Л., 2004. – 392 с.; *Павлишин О.* Євген Петрушевич (1863–1940): Ілюстрований біографічний нарис. – Л., 2013. – 400 с.

Б.Хмельницького можна не враховувати. Навіть період 1772–1918 рр. великою мірою доцільно вважати також польським пануванням – Відень був далеко, і там не до кінця розуміли, чиї землі прилучили під час першого поділу Речі Посполитої. Тому Листопадовий чин, постання Західноукраїнської Народної Республіки, багатомісячну польсько-українську війну, коли поляків, за нейтральної позиції США, активно підтримувала Антанта, можна вважати другим після козацтва феноменом в історії українського народу. Якби не ці події, то з великою ймовірністю можна було б уважати, що західні терени етнічного розселення українців мабуть-таки залишилися б під чужоземним пануванням, адже в 1944 р. навіть Й.Сталін не міг, хоча, мабуть, і хотів, віддати полякам не лише Лемківщину, Надсяння, Холмщину та Підляшшя. Диктатор добре усвідомлював, що західноукраїнські землі будуть вогнищем антирадянського спротиву – активного чи пасивного. Урешті відродження в 1991 р. української соборної самостійної держави відбулося також і завдяки існуванню ЗУНР у 1918–1919 рр.

Головною причиною нашого програшу у війні став польський напад і повне ігнорування українського питання країнами-переможцями, принаймні від середини лютого 1919 р. Станом на початок літа 1919 р. нашу армію затиснуто в невеличкому трикутнику біля Чорткова, а держава втратила майже всю територію. Чортківська офензива (четвертий наступ на Львів), що розпочалася 7 червня 1919 р., стала проявом високого духу українського вояцтва. Та через низку обставин (незабезпеченість боєприпасами та амуніцією, нестача резервів) залишилася справді яскравим, геройським чином, але була заздальгідь приреченою. Окрім того, програш західноукраїнської дипломатії в переговорах з Антантою тоді вже став очевидним, і на галицький фронт Польща могла перекидати війська з інших напрямків. Але про це трохи нижче. Тут означимо часові відтинки, коли ми втратили справді реальні можливості збройною рукою домогтися успіху.

1. У перші три дні, починаючи від донесення Д.Вітовському, що польські боївки активно готуються до боротьби з українською владою, що польська молодь зносить зброю до костелу Св. Ельжбети й т. ін., треба було негайно заарештувати всіх причетних до цих конспіративних дій, придушити заколот у зародку. Окрім того, усі зусилля слід було сконцентрувати на тому, щоб не віддати у ворожі руки головний вокзал, а також зосереджені біля нього склади зброї. Тому запізнення січових стрільців (перші чотири сотні піхотинців прибули аж у другій половині дня 3 листопада, а решта – у ніч на 4 листопада, та ще й лише на станцію Сихів) стало для нас фатальним⁵, ознаменувавши практично початок нашої поразки. Це була стратегічна помилка Д.Вітовського та й, зрештою, політичного проводу, на чолі котрого реально

⁵ Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 30-х років ХХ ст.) / Упор. Б.З.Якимовича, вид. 4-те., змін. і доп. – Л., 1992. – С.475; Кузьма О. Листопадові дні 1918. – Л., 1931. – С.132–133.

стояв К.Левицький. За цей час у Львові допущено звільнення з в'язниць злодіїв і грабіжників, яких командир польських формувань Ч.Мончинський узяв під своє крило. Політичне та військове керівництва не зробили всього можливого, аби зібрати й озброїти українську молодь столиці краю (насамперед студентів вишів), а також сіл околиці.

2. До початку втрати Львова призвело насамперед падіння Перемишля – дуже допомогло ігнорування наказу Д.Вітовського від 31 жовтня 1918 р. військовими й політичними українськими діячами старовинного князівського міста висадити в повітря залізничний та звичайні мости в Перемишлі, Ярославі. А далі тодішній командувач збройними формуваннями ЗУНР Г.Стефанів, не зумівши реально оцінити ситуацію після прибуття з Кракова групи підполковника М.Токаржевського⁶ та значно переоцінивши загрозу оточення, самовільно, не маючи політичного рішення, віддав наказ залишити Львів. Втрата міста стала потужним моральним та й матеріальним ударом. Відтепер змінювалася стратегія ведення війни у цілому – збільшувалася віддаль між крилами української армії, до того ж для комунікацій не було залізниць⁷.

Тут треба детально з'ясувати, чи мала тоді Польща можливості надати ще сили, щоб таки підкорити Львів? Що міг, Ю.Пілсудський уже дав. Виступаючи у Львові 7 серпня 1923 р., він так оцінював сили, які зуміли здобути для Польщі західноукраїнську столицю в ті листопадові дні: «Захисники Львова склалися з трьох нерівних частин. Перша – це ваші діти, діти Львова; друга, численніша, це ваші земляки із Західної Галичини. Найчисленніша частина – це мобілізовані пеов'яки⁸ з Королівства Польського». Оцінюючи сили, які воювали з українцями під Львовом, Ю.Пілсудський стверджував, що там було зосереджено чотири п'ятих усіх його збройних сил⁹. Це, до речі, повністю спростовує міф, нібито місто від українців «звільнили» самі львівські поляки. І тут ми чомусь забуваємо про одну обставину: тоді, у листопаді 1918 р., у Польщі було два уряди (Ю.Пілсудського – у Варшаві, І.Дашинського – у Любліні), котрі між собою конкурували¹⁰. Та й сам Ю.Пілсудський – єдиний, хто, на відміну від тодішніх політиків, тримав у своїх руках реальну військову силу – не знав часом, яку дірку латати... І коли 27 грудня 1918 р. спалахнуло Познанське повстання, загострилася ситуація на Силезії¹¹, керівництво ЗУНР зобов'язане було негайно провести загальну мобілізацію українського

⁶ Це виразно засвідчило етнічний конфлікт між польським населенням Львова і законною на той час владою ЗУНР. Відтоді починається польсько-українська війна між усією відроджуваною Польщею й українською Східною Галичиною, яка через антигетьманське повстання в Україні залишилася практично сам на сам із ворогом. Львів для українців Галичини завжди уособлював столицю, натомість для підавстрійських поляків таким історичним центром був усе-таки Краків. Отже втрата Львова стала для нас ще й потужним моральним ударом.

⁷ Про це добре написав пізніше у своїх мемуарах один із ключових організаторів Листопадового чину (див.: *Паліє Д.* Листопадова революція: З моїх споминів. – Л., 1929. – С.34).

⁸ Члени Польської військової організації (пол. Polska Organizacja Wojskowa, POW).

⁹ *Pilsudski J.* Obrona Lwowa: Pisma, mowy, rozkazy: Wydanie zbiorowe prac dotychczas drukiem ogłoszonych. – Т.6. – Warszawa, 1931. – С.159.

¹⁰ *Staxiv M.* Україна в добі Директорії. – Т.7: Вихід з кризи. – Скрантон, 1966. – С.213.

¹¹ *Дейвіс Н.* Історія Польщі / Пер. з англ. П.Тарашука. – К., 2008. – С.740.

населення краю, а не сподіватися на Божу ласку, толеруючи голодний фронт і сите заплля!

Головне, що така можливість була. Для ілюстрації народного піднесення, про те, який могутній мобілізаційний імпульс давало бажання повернути в українські руки столицю краю, звернуся до прикладу з рідного мені Покуття. Ось як про той час згадував учень Городенківської приватної гімназії ім. Т.Шевченка В.Волицький:

«Третя декада листопада незабутнього 1918 року пройшла на Покутті й в гуцульських горах під знаком тривоги. Вістка “впала столиця” – зеллектризувала верховини-доли і сумом важким та соромом гнітючим нависла над вільною країною, будила з похмілля початкових тріумфів, пригадувала потребу найвищої жертви для розкованої з вікових кайданів Батьківщини, кликала до праці і чину. “До зброї, до діла!” – лунав усюди наказ. Заворушилися задумані гори й покутські доли, росли свідомі великих і трудних завдань дисципліновані ряди армії вільної нації»¹².

Усі старші гімназисти Городенки зголосилися до служби у війську, прагнули на фронт¹³. На жаль, ентузіазм молоді, за якою пішли б і прості селянські діти, ніхто належно використати не зумів. Треба було максимально ефективно діяти, допоки польські політики не порозумілися, допоки тривали воєнні події на Познанщині. А ми надто довго запрягали!

3. Коли військові підрозділи вийшли з міста й обсадили його, відбулася зміна командування: волею випадку Л.Цегельський скерував до Галичини генерала М.Омелянвича-Павленка та полковника Є.Мишковського¹⁴, які очолили українські формування, розпочали їх реорганізацію та перетворення на регулярну армію. Тоді, у листопаді – грудні 1918 р., не слід було кривавитися під Львовом, а створити ударний кулак, відвоювати Перемишль і вийти на лінію р. Сян.

4. Спроба перерізати залізницю між Львовом і Перемишлем (так звана Вовчухівська операція) розпочалася 17 лютого 1919 р., а вже наступного дня полковник В.Курманович отримав телеграму від Найвищої ради Антанти пропустити до Львова місію французького генерала Ж.Бартелемі, котрий провіз для поляків 14 тис. гвинтівок із набоями¹⁵. Тепер час було втрачено безнадійно. Поляки за три місяці зробили дуже багато на дипломатичному рівні. І.Падеревський, будучи добрим дипломатом, чарував французьких генералів грою на роялі, а сам Ж.Бартелемі (права рука голови конференції Ж.Клемансо) мав за дружину польку. У цей час повним ходом у Франції для боротьби з більшовиками, зокрема й на американські гроші, готувалася армія генерала Ю.Галлера. Ми ще мали дуже серйозний, але вже останній

¹² Див.: Городенщина: Історично-мемуарний збірник / Ред. М.Г.Марунчак. – Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978. – С.179.

¹³ Там само.

¹⁴ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопада 1918 р. – Л., 2003. – С.148–150.

¹⁵ Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Л., 1995. – С.165.

шанс переламати хід війни. Замість того, щоб докладати зусилля і брати Городок, усі сили треба було повернути на Судову Вишню, Перемишль¹⁶. Окрім того, невиконання Г.Коссаком наказу також стало причиною невдачі, яка до всього сильно вплинула на моральний стан армії¹⁷.

Поразка у Вовчухівській операції могла бути компенсована повною мобілізацією. Начальній команді загалом підпорядковувалися 60% усіх військовиків, натомість запілля, де урядовав полковник Д.Вітовський – 40%. Отже резерви були! Але цього ніхто не зумів зробити, адже центральний уряд очолювали особи, придатні хіба для того, аби в мирний час будувати демократичну державу, а не діяти рішучими методами маршала Ю.Пілсудського, котрий уже 14 листопада 1918 р. проголосив себе «начальником держави»¹⁸.

Українська галицька армія мала дві можливості вийти на кордон по р. Сян навіть швидше: у листопаді 1918 р. (до 12 листопада – падіння Перемишля – так і було), або повернути цей рубіж до середини лютого 1919 р. Умови для цього були: 4–5 січня 1919 р. князь Є.Сапіга й полковник М.Янушайтис заарештували тодішнього прем'єра Польщі Є.Морачевського¹⁹. Ця подія мала стати ключовою і для українських політиків, котрим слід було організувати могутню пропагандистську кампанію й насамперед для війська. У той час готувався так званий другий (січневий) наступ на Львів. Генерал М.Омелянвич-Павленко разом із полковником Є.Мишковським припустилися помилки, вирішивши атакувати столицю краю лише силами Осадного корпусу, не створивши належних резервів²⁰ та не намітивши головного напрямку удару 3-го (ще неререформованого!) корпусу. Тоді досить довго тривала тяганина між проводом Польського національного комітету (І.Падеревський, Р.Дмовський), що мав визнання з боку Антанти, та Ю.Пілсудським і створеним ним урядом. На ці польські міжусобиці пішло багато часу²¹, чим ми так і не скористалися.

І ще один факт. Повітовий комісар Самбірщини А.Чайковський згадував, як наприкінці грудня 1918 р. він зустрівся в Бережанах із тодішнім начальником штабу УГА полковником Є.Мишковським. Ось фрагмент розмови з ключового питання щодо ведення війни (прокоментувати його доволі важко, адже тут уже присутні явні елементи зради):

¹⁶ Велика історія України. – Л.; Вінніпег, 1948. – С.802–803.

¹⁷ Десятьма роками пізніше про це напише у своїх мемуарах М.Омелянвич-Павленко (див.: *Омелянвич-Павленко М.* Спогади українського командарма. – К., 2002. – С.163).

¹⁸ Коли Регентська рада 14 листопада 1918 р. постановила добровільно залишити політичну сцену, склавши свої повноваження та відповідальність перед польською нацією на руки Ю.Пілсудського, а з Франції доходили чутки, що Антанта хоче визнати Польський національний комітет законним урядом, той негайно вирішив засвідчити, як головнокомандувач армії, про існування незалежної держави, що обіймає всі землі об'єднаної Польщі. Це було зроблено телеграмою без будь-яких контактів із державами Антанти та навіть ПНК. А того самого дня він звернувся до маршала Ф.Фоса скерувати до Польщі «блакитну армію» (див.: *Сулєя В.* Юзеф Пілсудський. – К., 2018. – С.240–241).

¹⁹ *Запекільняк Л.О., Крикун М.Г.* Історія Польщі: від найдавніших часів наших днів. – Л., 2002. – С.449.

²⁰ Історія Львова: У 3 т. / Редкол.: Я.Ісаєвич та ін. – Т.3. – Л., 2007. – С.28.

²¹ *Стахів М.* Україна в добі Директорії. – Т.7. – С.213.

«– Пане полковнику, – кажу, – я взагалі не розумію, чого нам кривавитися під Львовом, замість взяти Перемишль і відтяти комунікацію зі заходом, а тоді сам Львів здасться без кривавлення.

– Я тої самої думки, що й ви, але я того пляну не робив, лиш ваше командування, котрого я змінити не буду, бо я щойно 10 день урядую тут...»²².

Галицька армія могла стати на Сяні, а Державний Секретаріат отримав би змогу говорити з Антантою *силою доконаних фактів*. Тоді торг міг вестися за українські території Засяння (за Ярослав, за Сянік, за Лемківщину), але аж ніяк не за більшу частину Східної Галичини. Натомість ми й далі запрягали...

На відміну від романтиків та шанувальників історичної міфології сарматизму Р.Дмовського й І.Падеревського, Ю.Пілсудський був реальним і відповідальним політиком, водночас не фальшивим патріотом свого народу. Він розумів, що українці теж мають право на власну державність. Ретельний біограф маршала В.Сулея наводить такий факт із його біографії. На початку 1919 р. до нього прибула ченстоховська делегація у справі підкріплення для Львова. Згідно з уміщеним у місцевій газеті повідомленням, Ю.Пілсудський «представлений делегацією меморандум обплював, потоптав ногами, гримав кулаком по столу і сказав, що призову не призначить, а Львів його не обходить»²³. То чому Державний Секретаріат не взяв цього до уваги? Мене можуть звинуватити в пілсудськофільії – мовляв, а чому ж він не дав команду звільнити Східну Галичину від польських загонів? Тут не варто навіть полемізувати – маршал був прихильником *реальної політики*, саме *політики доконаних фактів*, а якщо ви (*українці*) не вигнали нас (*поляків*) зі своєї хати тоді, коли нам було не до вас, то взагалі про що тут мова?! Генерал Ш. де Голль взаємини між країнами пізніше сформулює так, ставлячи вимогу про поведінку своєї держави й народу: «У ділових стосунках між державами логіка та почуття важать дуже мало у порівнянні з реальною силою, тут цінують того, хто вміє схопити і втримати захоплене, і якщо Франція бажає посісти гідне її місце в світі, вона має розраховувати тільки на себе»²⁴.

Отже, на мою думку, УГА реально могла вийти на природні кордони Східної Галичини по правому березі Сяну до середини лютого 1919 р. Далі ситуація різко погіршувалася зі стратегічного боку. Після місії генерала Ж.Бартелемі ключових осіб Антанти повністю зачарувало віртуозне салонне виконання творів французького поляка Ф.Шопена, яке щовечора в Парижі влаштував найближчий товариш Г.Сенкевича й такий самий, як і він, україножер І.Падеревський, у змові з тактикою, розробленою крайнім націоналістом Р.Дмовським. Це суперечило позиції Ю.Пілсудського,

²² Чайковський А. Чорні рядки // Андрій Чайковський: Спогади, листи, дослідження: У 3 т. / Упор. Б.З.Якимовича за участі З.Т.Грень, О.В.Седляра. – Т.1. – Л., 2002. – С.246.

²³ Цит. за: Сулея В. Юзеф Пілсудський. – С.244.

²⁴ Івшина Л., Сюндюков І. Еліта та війна-2: Маршал Петен і генерал де Голль // День. – 2018. – 15 грудня.

котрий схилився припинити війну з українцями. Як висловився Д.Ллойд-Джордж про І.Падеревського: «Цей чарівний митець дезорієнтував Раду чотирьох». А Р.Дмовський, що стояв за спиною І.Падеревського, до всього був ще й головним теоретиком нових кордонів відродженої Польщі²⁵. І якщо Великобританія (Д.Ллойд-Джордж) та США (В.Вільсон) тверезо дивилися на неймовірні апетити польських політиків щодо захоплення чужоземних народів так званої «історичної Польщі», то головна фігура в переговорах, господар території Ж.Клемансо, повністю й однозначно підтримував лише поляків, а не галицьких українців чи литовців²⁶. Отже тоді вже Антанта навіть не думала заглиблюватися в українське питання.

Місія Антанти під керівництвом південноафриканського генерала Л.Боти, який репрезентував Великобританію, була наперед спланованим окомозамилуванням. До того долучився військовий радник президента США «полковник Гауз» (Е.Гауз), котрий повірив запевненням І.Падеревського, нібито українці Галичини – прихильники більшовизму²⁷. Уважаючи найважливішим для себе справу перемир'я, галицька делегація в Парижі готова була погодитися на вкрай не вигідну для нас лінію розмежування, визначену комісією Л.Боти. Але ніхто не хотів слухати аргументів, зауважень В.Панейка, М.Лозинського, Д.Вітовського, натомість поляки кинули на прорив фронту дивізії генерала Ю.Галлера з французькими офіцерами (хто не вірить, хай відвідає Цвинтар орлят на Личакові, де ці французи спочивають вічним сном під українським небом), а галицька армія розпочала свій перший відступ до Дністра, у Чортківський трикутник.

Попри те, що ми справді шануємо діячів ЗУНР, маємо сьогодні знати і про їхні помилки, допущені з різних причин, хоч би й через недостатню фаховість на дипломатичному полі, молодість та ін. Д.Вітовський на той час майже п'ять років перебував на фронті й жодної психологічної реабілітації не проходив. А коли дивитися на цю проблему з позицій сучасної психології, то навіть важко собі уявити, який психологічний стан був у цієї людини.

Замість того, щоб ще у січні 1919 р. послати до Парижа високоосвіченого й поважного графа М.Тишкевича (котрий, щоправда, працював тоді у важливій, та далеко не найголовнішій місії у Ватикані), до столиці Франції, де на мирній конференції вирішувалася доля повоєнного облаштування Європи, поїхала наша патріотична, але непрофесійна молодь: В.Панейкові було 35, С.Томашівському – 43, Д.Вітовському – 42 роки. Усі вони на ціле покоління молодші від делегації І.Падеревського та Р.Дмовського, які були добре відомими у середовищі європейської культурної еліти.

А чи можна виправдати таку поведінку наших делегатів у Парижі під час конференції, коли, спочатку діючи одностайно з посланцями Наддніпрянини, невдовзі між собою розпочали розгардіяш і безлад (не будемо тут шукати винних). Прочитую лист С.Шелухина до Є.Чикаленка

²⁵ Ріпецький С. Українсько-польська дипломатична боротьба 1918–1923 // Універсум. – 2016. – №7/8. – С.49.

²⁶ Див.: Там само. – С.46–50.

²⁷ Там само.

(червень 1920 р.): «Між самими галичанами вийшло таке, що Панейко від М[атюшенка] тікав і сховався за стіл, бо той кинувся на його бити. Покійник Вітовський кинувся бити Томашівського, та я схопив його за руки»²⁸.

Очевидно, інформація про такі епізоди доходила до вищих ешелонів керівництва мирної конференції. То чи мали наші хлопці з такими манерами авторитет в очах вишколених і досвідчених європейських дипломатів? При цьому високоосвічена і вправна польська дипломатія вмiла добре використати подібні моменти на свою користь. Нагадаю, що А.Петрушевич, В.Панейко та С.Томашівський працювали спільно в делегації УНР до грудня 1919 р.²⁹

Червнева 1919 р. Чортківська офензива УГА стала проявом героїзму галицьких вояків, які відігнали добре озброєних поляків за 40 км до Львова, а зупинили український наступ лише свіжі познанські дивізії, перекинуті Ю.Пілуцьким. Майже два тижні розвитку наступальної операції львівське польське командування готувалося хіба обороняти місто, а в останні дні цього чину галицькі вояки отримували щодня 10 набоїв на гвинтівку... Потрібен коментар? Директорія на чолі з С.Петлюрою вже нічим не могла допомогти тодішній ЗО УНР, адже Дієва армія займала маленький клаптик української землі, зусібч оточений ворогами. Нашу справу тепер було програно, УГА перейшла Збруч уже під проводом генерала М.Тарнавського – С.Петлюра буквально змусив С.Петрушевича звільнити бойового генерала М.Грекова, адже той колись... засумнівався у військових пізнаннях очільника Директорії.

Та повернімося трохи назад, до днів, коли начальним вождем УГА ще був М.Омелянович-Павленко. Як згадував А.Чайковський, останню зустріч із командармом він мав у квітні 1919 р., якраз по прориві нашого фронту під Львовом, коли вже під загрозою опинився Стрий. У цьому місті було скликано з'їзд усіх окружних командантів стрийського відтинку й політичних військових представників³⁰.

«На тій нараді Павленко видався мені таким немічним та безрадісним дідусем, що я не міг з дива вийти, як таку слабовиту людину можна ставити на таке важне становище. А ще більше немічним він показався у своїй промові, де він поставив до нас питання, чи вести війну, чи здатися на ласку ворога, бо далі війни серед таких обставин вести не можна, бо заціпля відмовилося від усякої допомоги. Говорив крізь плач...».

Далі в дискусії взяв участь отаман артилерії і розказав, як один повітовий отаман не давав коней, щоб перекинути гармати на загрожену вже румунами ділянку фронту. Знову цитата з нашого письменника й самбірського комісара: «Мене аж розпирала досада на генеральську балаканину, на такі звіти...». А далі А.Чайковський звернувся до присутніх:

²⁸ Чикаленко Є. Щоденник (1919–1920). – К., 2011. – С.387.

²⁹ Тичка Г.-М. Представництва уряду ЗУНР у Парижі (1919–1923) // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. – Вип.19/20: Ювілейний збірник на пошану Степана Качараби. – Л., 2018–2019. – С.211–212.

³⁰ Чайковський А. Чорні рядки. – С.257–258.

«Приходите, панове, тепер радитися, коли наші справи над пропастю? Хто ж у тому всьому винен?! Певно не ми, а центральне правительство. Самі розвели ви запілля і всіх комісарів, а тепер жалуетесь, що із запілля не маєте допомоги. Треба було кількох панів комісарів повісити, а певно, що того всього не було б...»³¹.

Ухвалили, що війну треба продовжувати до кінця, але невдовзі фронт упав і розпочався неорганізований перший відступ до Збруча.

Мабуть, призначення головнокомандувачем УГА у грудні 1918 р. лише через генеральські погони М.Омеляновича-Павленка було кадровою помилкою керівництва ЗУНР. Полковник Є.Мишковський мав набагато кращу військову освіту, мав би значно більше й сили, і волі, якби очолив збройні сили ЗУНР. На мій погляд, навіть основною причиною його відходу з посади начальника Генштабу стали непорозуміння між ним та М.Омеляновичем-Павленком. Урахуймо, відставка Є.Мишковського трапилася ще на початку Вовчухівської операції УГА³²!

Отже й Начальна команда, і центральний уряд після прориву фронту 14 травня 1919 р. не мали вже насамперед *моральних сил* опанувати себе, а всім своїм опонентам, фахівцям із військової та воєнної історії, можу вказати на свідчення очевидців, як насправді ми відступали, як наше командування перелякалося прориву й цим дезорганізувало всіх і вся. А ще нагадаю, що Станіслав уряд покинув *за три дні* до вступу в місто ріденьких польських авангардів. Хіба це героїзм?! Чи все ж боягузтво і зрада? Не такі страшні були «галерчики» у травні, коли вже у червні щодуху втікали від українців під час Чортківської офензиви УГА. Але цією операцією не командував уже М.Омелянович-Павленко. А ще мені здається, що коли б проти головної колони румунського генерала Я.Задіка, що вдарив нам у спину й розпочав наступ на Покуття, було кинуте хоча б два пробоевих курені УГА, то все це «героїчне угруповання», яке «наступало», розкидаючи з літаків українськомовні безглузді листівки, адже не отримало у свій бік жодного нашого пострілу, тікало б, гублячи свої постолі³³, аж за межі української Буковини. Ми тоді вже, мабуть, не перемогли б, але навіть такого відчайдушного наказу ніхто, на жаль, так і не наважився віддати. Тому не надто боездатні румунські підрозділи настільки легко оволоділи всім галицьким Покуттям.

А що в той час робили сотні вгедованої міліції Коломийського, Снятинського, Городенківського, Товмацького повітів? Чи не подібних повітових комісарів закликав повісити А.Чайковський ще місяць перед тим? Може хтось таки задумався б про тих наших фронтових героїв, які вкрили себе у цій війні вічною славою во ім'я держави, яка все ще існувала...

³¹ Там само. – С.258.

³² Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. – Л., 1995. – С.196.

³³ Я аж ніяк не перебільшую та не підсміхаюся, адже саме в постолах-личаках ходили рядові (мужва) румунської армії, а офіцери носили жіночого типу корсети й накладали на обличчя рум'яна. Знаю я це з розповіді мого діда, Василя Якимовича, із рідного покутського с. Серафинці, колишнього австрійського офіцера, котрий, бачачи румунів на власні очі, був неабияк вражений цими вояками.

Зрада – поняття широке й різнопланове. Зрадниками та зрадою для держави в переломні моменти її історії, власне тоді, коли йдеться про її існування, стають також некомпетентність, байдужість, лінивість, чванство та навіть повільність, особливо у прийнятті рішень державними чи військовими посадовцями. Урешті зрадники – це ті, хто мав у руках зброю й не застосував її проти ворога. Усього цього в нас тоді вистачало – як і героїзму наших вояків на фронті.

Але особливим видом зради у критичних моментах було злодійство для самозбагачення та демагогія про соціалістично-комуністичні «ідеали». Тому діяльність одного з провідних державних мужів ЗУНР С.Вітика, члена відділу УНРади, повітового комісара на Дрогобиччині, повністю підпадає під категорію державної зради. Від самого початку свого врядування тут цей «дожа», як називав його А.Чайковський, вирішив на свій розсуд розпоряджатися величезними запасами нафти, накопиченими у Дрогобичі й Бориславі. Замість думати, за що та як придбати зброю, боеприпаси для армії, він вирішив обмінювати нафту на пшеницю для місцевого робітництва, почав філософствувати про якісь «соціалістичні перетворення», а саме повів мову про реквізиції та конфіскації майна, що відкинуло від нас бельгійських і французьких капіталістів, котрі там мали капітал, реально впливали на провідних політиків Антанті.

Та найбільшим злочином С.Вітика стало те, що навесні 1919 р. він допустив бунт у Дрогобичі, котрий радянські історики піднесли до рангу «робітничого повстання» проти «буржуазно-націоналістичного» уряду ЗУНР³⁴. Збройний виступ розпочався в ніч проти 14 квітня, а вже наступного дня місто поглинула анархія³⁵. «Ревком» очолили місцеві комуністи-зрадники В.Коцко, Г.Михаць та І.Кушнір. П'ятірка самозванців, які оголосили себе Об'єднаною робітничо-селянською радою, оприлюднили повалення влади ЗУНР, надіслали свої відозви до червоних у Харків і Будапешт. Дрогобицькі заколотники висунули завдання – цитую – «об'єднання з радянською Угорщиною»³⁶. Хіба це не повна зрада національних інтересів? У критичний час довелося зняти з фронту дві сотні вояків, щоб навести лад у місті, яке на той час мало чи не найкращий рівень добробуту у цілому краї. Та до всього з трьох головних зрадників загинув лише один (І.Кушнір)³⁷, решта попросту втекли. А самого С.Вітика, як відомо, розстріляють 1937 р. у Харкові. Про антидержавну діяльність галицьких комуністів слід написати сучасну ґрунтовну монографію.

³⁴ Торжество історичної справедливості. – Л., 1968. – С.368–369; Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. – Т.5. – К., 1977. – С.515–516.

³⁵ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1933: Док. і мат.: У 5 т. – Т.3, кн.1. – Івано-Франківськ, 2005. – С.94.

³⁶ Торжество історичної справедливості. – С.368–369.

³⁷ Борці за возз'єднання: Біографічний довідник. – Л., 1989. – С.174.

Найкращим твором про ситуацію у ЗУНР за час її існування стали спогади повітового комісара Самбірщини, письменника і громадського діяча А.Чайковського³⁸. Написані кров'ю серця, без бравади й патріотичного пафосу, із глибокими та важкими для кожного українця висновками, вони ставлять собою документ епохи як вічну пересторогу для нації, щоб таких помилок у майбутньому не допускала.

Брак почуття власних сил до самостійності, наш хворобливий антимілітаризм, манія підозріливості, а з іншого боку – наша кари гідна поблажливість до моральних злочинів перед власним народом, *ота повільність і втрата часу* давали можливість ворогам отямитися, вирішити свої внутрішні проблеми, переграти нас на міжнародній арені, а тоді завдати нам смертельного удару. І галичани, і наддніпрянці не зуміли реально зреалізувати злук, допомогти одні одним у найкритичніший час, що й дозволило, зокрема, полякам окупувати Галичину. А невільничче наслідування Москви нашими братами на схід від Збруча, розкидання багатообіцяльними кличами, не рахуючись із тим, чи ці ідеї прищепляться нашому народові, сяло деморалізацію й розклад, допомагаючи більшовикам повалити українську державність на Наддніпрянщині. Тодішня ситуація разуче нагадує сьогоднішню, адже через нашу повільність маємо часткову окупацію Донбасу, а через зраду – анексований Крим. І на цьому наш споконвічний ворог не зупиниться... Думаймо, покиньмо нашу повільність, аналізуймо та будьмо пильними!

REFERENCES

1. Chaikovskiy, A. (2002). Chorni riadky. *Andrii Chaikovskiy: Spohady, lysty, doslidzhennia: U 3-kh t., t.1*. Upor. B.Z.Yakymovycha za uch. Z.T.Hren, O.V.Sedliara. Lviv. [in Ukrainian].
2. Deivis, N. (2008). *Istoriia Polshchi*, per. z anhł. P.Tarashchuka. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Isaievych, Ya. (red.) ta in. (2007). *Istoriia Lvova: U 3-kh t., t.3*. Lviv. [in Ukrainian].
4. Ivshyna, L. & Siundiukov, I. (2018). Elita ta viina-2: Marshal Peten i heneral de Holl. *Den*, 15.XII, 228–229. [in Ukrainian].
5. Kolianchuk, O., Lytvyn, M., Naumenko, K. (1995). *Heneralitet ukrainskykh vyzvolnykh zmahan*. Lviv. [in Ukrainian].
6. Lytvyn, M. & Naumenko, K. (1995). *Istoriia ZUNR*. Lviv. [in Ukrainian].
7. Pavlyshyn, O. (2013). *Yevhen Petrushevych (1863–1940): Iliustrovanyi biohrafichnyi narys*. Lviv. [in Ukrainian].
8. Sulieia, V. (2018). *Yuzef Pilsudskyyi*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Tychka, H.-M. (2018–2019). Predstavnytstva uriadu ZUNR u Paryzhi (1919–1923). *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu, 19–20: Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Stepana Kacharaby*, 211–212. [in Ukrainian].
10. Tyshchuk, B. (2004). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923): Istoriia derzhavy i prava*. Lviv. [in Ukrainian].
11. Veryha, V. (1998). *Vyzvolni zmahannia v Ukraini 1914–1923 rr.: U 2-kh t., t.1*. Lviv. [in Ukrainian].

³⁸ Див. прим.22.

12. Yakymovych, B. (2014). Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika: mity, istoriia, znachennia. In *Yakymovych B. Ukraina ta ukraintsi: podii daleki i blyzki: Vybrani pratsi*. Lviv. [in Ukrainian].
13. Zashkilniak, L.O. & Krykun, M.H. (2002). *Istoriia Polshchi: vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv*. Lviv. [in Ukrainian].

БОHDAN YAKYMOVYCH

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Professor of the Department of Historical Local History,
I. Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine), b.yakymovych@gmail.com

THE CAUSES OF THE DEFEAT OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC: INVASION, INACTIVITY OR TREASON?

Assessing the Ukrainian Revolution of 1917–1921 and the establishing of the West Ukrainian People's Republic as the second most important phenomenon in the history of the Ukrainian people after the establishment of the Cossack State under the leadership of B. Khmelnytskyi in the 17th century, the author of the present study pays a special attention to the mistakes of the political and army leadership of the people of Halychyna, which caused the demise of the state in the Halychyna-Bukovyna-Zakarpattia region. The author identifies three time periods, during which it was possible to send the Polish occupiers away from the territory of Eastern Halychyna. It was the wasted time, disorientation in the Polish domestic contradictions, disarrangement of the rear, failure to enforce the Reunion Act of the WUPR and the Ukrainian People's Republic, as well as the developments in the Naddniprianshchyna region caused the demise of the WUPR. The latter found itself face to face with the might of the revived Polish state already in the second quarter of 1919. Just at that time the Entente, with a neutral position of the United States, supplied the Poles with considerable forces and means throwing the Ukrainians at the paws of Poland, Romania, and White and Red Russia.

Keywords: West Ukrainian People's Republic, Lviv, Eastern Halychyna, political leadership, military command.